

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ЗЛОЧИНИ АГРЕСІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mail: andreykiw7@gmail.com

Метою дослідження є аналіз інституційної визначеності міжнародно-правових механізмів компенсації шкоди за злочини агресії як під час воєнного стану, так і в період після його завершення, та можливого нормативного врегулювання певних прогалів у чинному регулюванні й надання пропозицій щодо можливих шляхів удосконалення відповідних механізмів міжнародного правопорядку. У статті на основі плюралістичного методологічного інструментарію, що включає загальнонаукові і спеціально-наукові методи дослідження, розглянуто особливості міжнародно-правових механізмів компенсації як інституту відшкодування та виплати грошової шкоди особам та громадянам, чийм правам та законним інтересам завдано шкоди актом агресії як найважчого виду злочину в міжнародному праві. **Обговорення:** зазначено, що компенсація у міжнародному праві передбачає, що фінансові відшкодування та грошова виплата може сплачуватись особам як публічних, так і приватних правовідносин. Разом з тим, практична реалізація реальних компенсацій містить ряд викликів, пов'язаних із статусом агресора, як держави, встановлення правового зв'язку між актом агресії та завданою шкодою, оцінкою та верифікацією збитків. Виокремлено, що розроблені Комісією міжнародного права ООН статті 30 і 31 проєкту статей про відповідальність держав визначають відповідальність агресора за міжнародно-протиправне діяння та обов'язок його припинення із паралельним встановленням виплати репарацій за нанесені збитки. Водночас компенсація як одна із форм репарації, поряд із реституцією, сатисфакцією чи реабілітацією, є одним із найефективніших інструментів відновлення як об'єктів інфраструктури різних форм власності так і окремих домогосподарств. **Результати:** підкреслено, що формування міжнародно-правової співпраці щодо тиску на агресора із виплати компенсацій включає в себе не лише юридичні механізми, але й взаємодії судових, фінансових, правоохоронних систем різних держав. Фундаментальні ідеї такої співпраці передбачають створення як міжнародних (Міжнародний реєстр збитків в Гаазі), так і національних програм компенсацій та іншої допомоги жертвам у випадку, якщо сторони, відповідальні за завдану шкоду, не можуть або не бажають виконувати свої зобов'язання.

Ключові слова: агресія; міжнародно-правова відповідальність держави; компенсаційні механізми; реєстр збитків; воєнний стан; післявоєнний період; міжнародні судові інституції.

Постановка проблеми та її актуальність. Злочин агресії визнається одним із найсерйозніших міжнародних злочинів, що становить загрозу міжнародному миру та безпеці. Його пра-

вова кваліфікація ґрунтується на Статуті ООН, резолюціях Генеральної Асамблеї та практиці міжнародних судових інституцій. У сучасних

умовах, коли акти агресії супроводжуються масовими порушеннями прав людини, руйнуванням інфраструктури та катастрофічними економічними наслідками, особливої актуальності набуває питання відшкодування шкоди потерпілій державі, якою є Україна, фізичним особам, об'єднаним територіальним громадам та колективним домогосподарствам, підприємствам. Аналіз сучасної наукової дискусії, практика міжнародних судових інституцій та міжнародних організацій поряд із позицією лідерів ряду держав демонструє виклики застосування компенсацій, а саме: відсутність уніфікованого універсального механізму примусового стягнення відшкодування. На відміну від кримінального переслідування, механізми відшкодування носять *ad hoc* характер. Слід зазначити, що створення компенсаційних механізмів залежить до певної міри як від політичної волі держав, так і їх представників у міжнародних організаціях, що ставить такі механізми у суб'єктивну залежність, що позбавлена принципу уніфікації. Таким чином, міжнародна спільнота потребує чітких конвенційних норм про відшкодування шкоди за злочини агресії, основу яким вже створено міжнародним звичаєвим правом.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблематика міжнародно-правових компенсацій широко відображена у наукових працях українських та зарубіжних правників. Серед українських дослідників варто виокремити О. Задорожного, О. Буткевич, М. Гнатовського, Н. Камінську, А. Кориневича, які аналізували відповідальність держав за акти агресії та необхідність створення механізмів репарацій для України. Серед зарубіжних юристів-міжнародників слід відзначити Л. Моффет, Дж. Кроуфорда, К. Грей, А. Кассезе, Т. Франка, Д. Шелтон, А. Рандельцгофера та Б. Сімму, чії праці стали фундаментальними для розвитку концепції міжнародно-правової відповідальності держав та інституту компенсації жертвам агресії. Разом із тим, динамічні події останнього часу, зокрема створення Реєстру збитків для України (Register of Damage for Ukraine, RD4U) та Спеціального трибуналу для злочинів агресії проти України (Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine) є як зовнішньополі-

тичним успіхом України, так і академічним та прикладним викликом для юристів-міжнародників у частині практичної імплементації задекларованих цілей та завдань даними документами.

Метою дослідження є аналіз інституційної визначеності міжнародно-правових механізмів компенсації шкоди за злочини агресії як під час воєнного стану, так і в період після його завершення, та можливого нормативного врегулювання певних прогалин у чинному регулюванні надання пропозицій щодо можливих шляхів удосконалення відповідних механізмів міжнародного правопорядку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія міжнародних відносин містить приклади застосування різних форм репарацій та компенсацій за результатами вчинення актів агресії. Після Першої світової війни Версальський договір 1919 року передбачав обов'язок Німеччини виплатити значні репарації, що мало довготривалі політичні та економічні наслідки. Після Другої світової війни репараційні угоди також стали ключовим елементом мирних домовленостей, зокрема у випадку з Німеччиною та Японією. У сучасному міжнародному праві прикладом може слугувати діяльність Комісії ООН з відшкодування збитків, яка у 1990-х роках виплатила мільярди доларів постраждалим від агресії Іраку проти Кувейту. Цей досвід демонструє можливість колективного підходу міжнародного співтовариства до компенсації шкоди [1, с. 2-4].

Європейський суд з прав людини у багатьох справах визнавав порушення прав цивільних осіб унаслідок воєнних дій та присуджував компенсації (наприклад, у справах, пов'язаних із Чечнею та Південним Кавказом). Аналогічно, Трастовий фонд потерпілих при Міжнародному кримінальному суді (МКС) є важливим інструментом забезпечення справедливості для індивідуальних жертв міжнародних злочинів.

Сучасне міжнародне право встановлює, що ведення агресивної війни порушує базові засади миру та безпеки, визначенні Статутом ООН щодо застосування сили, або *jus ad bellum*, що у свою чергу створює правові підстави для виплат та відшкодування за вчинення акту агресії як

міжнародно-протиправного діяння. Судова практика міжнародних судових установ підтверджує створення концептуального розуміння застосування репарацій у формах компенсацій у випадку агресії [2, п. 165; 3, п. 139; 4]. Але практика так само і показує бажання агресора «завуалювати» акт агресії уявними концепціями «гуманітарної інтервенції», «запрошення підтримки миру» чи захисту нацменшин. У статті «To Justify Against All Odds: The Annexation of Crimea in 2014 and the Russian Legal Scholarship» О. Задорожній послідовно спростував всі ключові «юридичні» виправдання рф анексії Криму (гуманітарна інтервенція/«гуманітарна анексія», захист «співвітчизників», «запрошення» Януковича або Аксьонова, «самовизначення/сецесія»). Автор підкреслює, що міжнародне право не визнає концепції «гуманітарної анексії»; критерії гуманітарної інтервенції й R2P (масові грубі порушення прав людини, вичерпання мирних засобів, рішення Ради Безпеки) не були й близько дотримані; «лист-запрошення» від нелегітимних суб'єктів не створює правової підстави; а аргументи про сецесію суперечать як практиці, так і позиції самої рф у справах на кшталт Косово. Сукупність встановленого – застосування збройної сили та окупація – кваліфікується як агресія у розумінні Резолюції ГА ООН 3314 (XXIX) та доктрини *jus ad bellum*. Це прямо веде до міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та обов'язку повного відшкодування шкоди (*reparations*) [5, с. 142-154]. Даний підхід дає можливості застосовувати механізми компенсацій із часу анексії Криму, а не з початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року.

Слід окремо відзначити, що обов'язок компенсації впливає із акту агресії як порушення договірних зобов'язань: як двосторонніх, так і багатосторонніх договорів. У своєму дослідженні О. Буткевич наголошує на тому, що війна за замовчуванням більше не означає припинення дії міжнародних договорів або приватних контрактів [6]. Хоча Конвенція Віденська 1969 р. і проекти Комісії з міжнародного права у 2011 році торкались цієї теми, вони не вирішують усі юридичні виклики, які існували у мину-

лому чи мають місце зараз. У відповідь на російську агресію обговорення відновилося, особливо щодо того, як зберігати юридичну силу договірних відносин під час збройного конфлікту, з огляду на міжнародну тенденцію на підтримання правових зобов'язань у кризових обставинах [6, с. 185-213; 7]. Обґрунтування компенсацій у зв'язку з актами агресії та порушенням Статуту ООН порушує питання про визначення суб'єктності жертви такого делікту: чи слід вважати єдиною потерпілою стороною державу, проти якої було вчинено агресію, чи також до цього кола можуть бути віднесені фізичні та юридичні особи, які безпосередньо зазнали шкоди від збройних дій. У класичному міжнародному праві право на відшкодування за порушення *jus ad bellum* традиційно належить державі, оскільки саме вона є первинним суб'єктом, чиї суверенні права порушуються внаслідок агресії. Відповідно до консультативного висновку Міжнародного Суду ООН у справі *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* (1949), міжнародно-правовий статус «потерпілого» насамперед закріплюється за суб'єктом міжнародного права, який виступає носієм порушеного права [8, с. 174].

Ф. Розенфельд підкреслював відсутність усталеної та однозначної міжнародної судової практики, яка б визнавала за фізичними особами самостійне право вимагати компенсації у випадку агресії як порушення *jus ad bellum*. На думку вченого, на відміну від *jus in bello*, де розвиток міжнародного гуманітарного права та практики ЄСПЛ чи Міжамериканського суду з прав людини поступово розширив індивідуальні можливості вимагати компенсації, у сфері *jus ad bellum* репараційні вимоги та компенсації залишаються прерогативою держав [9, с. 262]. Однак, його позицію можна оспорювати, з огляду на включення злочину агресії до юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС), що індивідуалізує кримінальну відповідальність за порушення території іншої держави, а за наявності обвинувального вироку – надає можливість потерпілим отримати право на відшкодування збитків. Створений у Гаазі в 2023 році Міжнародний центр покарання за злочин агресії

(International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression) як інституція зі співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Євроюст) став основою для формування Спеціального трибуналу для злочину агресії проти України, заснованого у травні 2025 року Радою Європи, демонструє значну динаміку розвитку інституту компенсацій за злочин агресії [10].

Разом з тим, практика Ради Безпеки ООН підтверджує принцип, що в разі акту агресії держава-агресор зобов'язана здійснити повне відшкодування шкоди. Зокрема, у резолюції Ради Безпеки № 687 (1991), прийнятій після агресії Іраку проти Кувейту, було прямо передбачено створення Компенсаційної комісії ООН з мандатом на реєстрацію та розгляд вимог як держав, так і приватних осіб. Цей прецедент підтверджує можливість еволюції практики у напрямку визнання індивідуальних жертв агресії, хоча й у рамках спеціально створених *ad hoc* механізмів [11, р. 16].

Інші випадки із попередніх збройних конфліктів, пов'язані з порушенням території держав шляхом широкомасштабної агресії, як правило, обмежувалися міжнародно-правовим визнанням факту порушення, без накладення на державу-правопорушника обов'язку виплатити компенсацію. Водночас у випадках, коли міжнародно-протиправне діяння спричиняло серйозний економічний вплив, репарації визнавалися виправданим засобом відновлення (прикладом може слугувати справа *Factory at Chorzów* (1928), у якій Постійна палата міжнародного правосуддя сформулювала принцип «повного відшкодування») [12, с. 47].

Ключовим чинником залишається причинно-наслідковий зв'язок між актом агресії та завданою шкодою. Як визначено у проектах статей про відповідальність держави Комісії міжнародного права ООН (*Draft Articles on State Responsibility* (ILC, 2001), сама констатація факту агресії не створює автоматично зобов'язання компенсувати будь-які збитки; необхідно довести, що шкода є «прямим і достатньо близьким наслідком» міжнародно-протиправного діяння (статті 31 і 36). Таким чином, міжнародне право формує режим компенсації на основі поєднання двох критеріїв: характеру правопорушення (аг-

ресія як «supreme international crime» за формулюванням Нюрнберзького трибуналу) та наявності доведеного причинного зв'язку між агресією і конкретними втратами.

Поділяючи думку А. Кориневича, що злочин агресії росії є «первинним злочином», з якого випливають усі інші міжнародні злочини (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності), слід розширити його позицію. Описуючи побудову судової архітектури, яка мала б запровадити механізми в тому числі й компенсацій за агресію, він зазначає, що Міжнародний кримінальний суд не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії проти України з огляду на обмеження Римського статуту та Кампальських поправок (не ратифіковані всіма сторонами, відсутнє рішення Ради Безпеки ООН). Вчений наголошує, що створення окремого Трибуналу має закрити «accountability gap» – прогалину у відповідальності, бо зараз немає жодного міжнародного органу, здатного розглядати справи про агресію проти України в повному обсязі із ціллю конкретних компенсаторних механізмів. Прецедентом він вважає Нюрнберзький трибунал, який назвав агресію «supreme international crime», що містить у собі «накопичене зло» всіх інших злочинів [13, с. 267–272].

Хоч А. Кориневич у цьому тексті прямо не описує механізмів відшкодування збитків, запропонована нами модель включає в себе послідовність вчинення визнання ряду юридичних фактів: визнання агресії як «основного злочину», що створює юридичну основу для подальшого механізму репарацій і компенсацій. Надалі, Трибунал не замінює майбутні компенсаційні механізми (наприклад, Реєстр збитків у Гаазі), але доповнює їх у послідовності процедури визначення жертв, оцінки збитків та виплат, бо без покарання винних неможливо обґрунтовано вимагати матеріальних відшкодування. Таким чином створюється архітектура трибуналу: встановлення вини – визначення репарацій у формі компенсацій – стягнення активів – трансфер активів до завчасно встановленого переліку постраждалих. Важливо у цьому напрямі системно підходити до розкриття заявленої проблематики [14–15], продовжувати послідовно наукові розвідки, з урахуванням реалій сього-

нення, розробляти науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації.

Висновки. У відповідь на сучасні виклики міжнародна спільнота розробляє нові підходи до відшкодування шкоди. Однією з ключових ініціатив є створення Реєстру збитків Ради Європи, який документує шкоду, завдану агресією проти України. Також активно обговорюється можливість використання заморожених активів держави-агресора для компенсацій потерпілим. Держави G7 та ЄС розглядають правові механізми, які дозволили б передати ці активи у спеціальні фонди для відбудови. Ідея створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України має стати не лише механізмом кримінального переслідування, але й важливим інструментом компенсації жертвам.

Сучасні ініціативи, зокрема, такі як Реєстр збитків Ради Європи, можуть стати прототипом майбутніх універсальних механізмів практичної реалізації компенсацій за злочин агресії, які разом із роботою Спеціального Трибуналу утворюють єдиний механізм та порядок, процедури відшкодування шкоди за злочини агресії. Таким чином, міжнародно-правове регулювання у сфері компенсацій передбачає подальший істотний розвиток та історичні оновлення та інституалізації. Лише поєднання кримінальної відповідальності агресора та дієвих механізмів відшкодування здатне забезпечити реальну справедливість для потерпілих та жертв агресії.

Література

1. Security Council Unanimously adopt Resolution confirming that the United Nations Compensation Commission has fulfilled its mandate in processing claims and paying compensation for losses and damage suffered by Kuwait as a direct result of Iraq's unlawful invasion and occupation of its territory in 1990. UN Meeting Coverage and Press Releases. URL: https://press.un.org/en/2022/sc14801.doc.htm?utm_source=chatgpt.com

2. Справа про збройну діяльність на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди), рішення, п. 165.

3. International Court of Justice. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of

America), ICJ Reports 1986. Рішення Міжнародного Суду ООН, 1986.

4. Kaminska N.V., Shcherban I.V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.

5. Zadorozhnii O.V. To Justify Against All Odds: The Annexation of Crimea in 2014 and the Russian Legal Scholarship. *Polish Yearbook of International Law*. 2016. No. 35. P. 139–169. URL: czasopisma.inp.pan.pl

6. International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries*. Yearbook of the International Law Commission. 2001. Vol. II. Part Two.

7. Butkevych O. The Operation of International Treaties and Contracts in the Event of Armed Conflict: Problems Reopened by Russian Aggression Against Ukraine. In S. Sayapin & E. Tsybulenko (Eds.), *The Use of Force against Ukraine and International Law*. 2018. The Hague: T.M.C. Asser Press / Springer.

8. International Court of Justice. *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949.

9. Rosenfeld Friedrich. Individual Civil Responsibility for the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Justice*. Volume 10, Issue 1, March 2012, Pages 249–265. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqr058>

10. Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b678c9>

11. United Nations Security Council. *Resolution 687 (Iraq-Kuwait)*, UN Doc. S/RES/687 (3 April 1991).

12. Permanent Court of International Justice. *Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Merits)*, PCIJ Series A, 1928, № 17.

13. Korynevych A. The Ukrainian struggle for internationalization of the problem of punishment of the crime of aggression. In *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*

Routledge. 2024. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003493785-20>

14. Андрейків А. Діяльність міжнародних організацій під час післявоєнного відновлення: теорія, практика та перспективи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2025. С. 5-21. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2025-15-29-5-21>

15. Андрейків А. Конституційно-правові засади регулювання міжнародного співробітництва із відновлення України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс. *Наше право*. 2025 № 2. С. 31-39. URL: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.6>

References

1. Security Council Unanimously adopt Resolution confirming that the United Nations Compensation Commission has fulfilled its mandate in processing claims and paying compensation for losses and damage suffered by Kuwait as a direct result of Iraq's unlawful invasion and occupation of its territory in 1990. UN Meeting Coverage and Press Releases. URL: https://press.un.org/en/2022/sc14801.doc.htm?utm_source=chatgpt.com

2. Sprava pro zbrounu diialnist na terytorii Konho (Demokratychna Respublika Konho proty Uhandy), rishennia, p. 165.

3. International Court of Justice. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports 1986. Rishennia Mizhnarodnoho Sudu OON, 1986.

4. Kaminska N.V., Shcherban I.V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.

5. Zadorozhnii O.V. To Justify Against All Odds: The Annexation of Crimea in 2014 and the Russian Legal Scholarship. *Polish Yearbook of International Law*. 2016. No. 35. R. 139–169. URL: czasopisma.inp.pan.pl

6. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries. Yearbook of the International Law Commission. 2001. Vol. II. Part Two.

7. Butkevych O. The Operation of International Treaties and Contracts in the Event of Armed Conflict: Problems Reopened by Russian Aggression Against Ukraine. In S. Sayapin & E. Tsybulenko (Eds.). *The Use of Force against Ukraine and International Law*. 2018. The Hague: T.M.C. Asser Press / Springer.

8. International Court of Justice. Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949.

9. Rozenfeld Fridrikh. Individual Civil Responsibility for the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Justice*. Volume 10, Issue 1, March 2012, Pages 249–265. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqr058>

10. Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b678c9>

11. United Nations Security Council. Resolution 687 (Iraq-Kuwait), UN Doc. S/RES/687 (3 April 1991).

12. Permanent Court of International Justice. Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Merits), PCIJ Series A, 1928. № 17.

13. Korynevych A. The Ukrainian struggle for internationalization of the problem of punishment of the crime of aggression. In *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution* Routledge. 2024. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003493785-20>

14. Andreikiv A. Diialnist mizhnarodnykh orhanizatsii pid chas pisliavoiennoho vidnovlennia: teoriia, praktyka ta perspektyvy. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Pravo*. 2025. S. 5-21. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2025-15-29-5-21>

15. Andreikiv A. Konstytutsiino-pravovi zasady rehuliuвання mizhnarodnoho spivrobitnytstva iz vidnovlennia Ukrainy: dosvid, voienni vyprobuвання ta povoienni renesans. *Nashe pravo*. 2025. № 2. S. 31-39. URL: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.6>

THE INTERNATIONAL LEGAL ISSUES OF COMPENSATION FOR THE CRIME OF AGGRESSION UNDER THE MARTIAL LAW AND THE POST-WAR PERIOD

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: andreykiw7@gmail.com

The purpose of the study is to analyze the institutional certainty of international legal mechanisms for compensation for damage for crimes of aggression both during martial law and in the period after its completion, and the possible regulatory regulation of certain gaps in the current regulation and to provide proposals for possible ways to improve the relevant mechanisms of international law. The article, based on a pluralistic methodological toolkit, which includes general scientific and special scientific research methods, explores the distinctive features of international legal mechanisms of compensation, understood as the provision of restitution and monetary redress to individuals whose rights and legitimate interests have been violated as a result of an act of aggression — the gravest breach of international law. **Discussion:** the analysis underscores that the institution of compensation in international law encompasses financial redress and monetary payments applicable to both public and private legal relations. Particular attention is given to Articles 30 and 31 of the Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, developed by the UN International Law Commission, which establish the liability of the aggressor for wrongful conduct, the duty to cease such conduct, and the parallel obligation to provide reparations for the damage inflicted. The article highlights that compensation, as one of the principal forms of reparation alongside restitution, satisfaction, and rehabilitation, constitutes one of the most effective instruments for the restoration of infrastructure objects across different forms of ownership, as well as for the recovery of individual households. **Results:** it is further emphasized that the development of international legal cooperation aimed at ensuring compliance with compensation obligations requires not only legal mechanisms, but also coordinated engagement of judicial, financial, and law enforcement institutions. The fundamental premise of such cooperation entails the establishment of national reparation programs and complementary assistance to victims in circumstances where the parties responsible for the harm are unable or unwilling to fulfill their obligations.

Key words: aggression; international legal responsibility of states; compensation mechanisms; register of damages; martial law; post-war period; international judicial institutions.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2025